

Boris Bove – Caroline Bourlet – Yvonne-Hélène Le Maresquier

Közel és távol

Kísérletek a késő középkori megélt tér rekonstrukciójára *

A város lényege a központiség. A földrajztudomány szerint a „város célja” összegyűjteni, közelíteni, kapcsolatba hozni.¹ Gazdasági, politikai és kulturális funkciói révén a város egy csomópontba gyűjti a népességet – az emberek azért laknak ott, mert kapcsolatokat akarnak kiépíteni. A társadalmi kapcsolatok tehát intenzívebbek és változatosabbak, mint falun.² A városi életnek azonban éppen az a paradoxona, hogy a társadalmi kapcsolatok nagy száma lehetetlenné teszi valamennyi megélését. Ellentétben a faluval, ahol a közösségi élet a 11–15. században egybeesik a falu határával és a plébániával,³ bizonyos lakosságszám felett már nem tud mindenki mindenkivel kapcsolatba lépni, ez pedig együtt jár azzal, hogy a városi társadalom egyéni kapcsolatrendszerek sokaságává darabolódik szét, amelyek saját tereikbe íródnak. Mindannyian szembesültünk már azzal az élménnyel, hogy mindennapi útvonalaink határán túllépve egyszer csak felfedezünk egy ismeretlen utcát vagy városrészt abban a városban, amelyben egyébként évek óta élünk, és amelyet ismerni vélünk. A földrajztudomány, mely különös figyelemmel fordul ezen választott kapcsolatok térbeli szerveződése felé, már régen rámutatott a városi társadalom szétDarabolódásának egyik különösen fontos dimenziójára, a városnegyedre.

Az olyan korszakokban, amikor szinte nincs városrendezési politika, és a városokat nem a felsőbbtség akarata, hanem inkább az emberek szervezetlen tevékenysége hozza létre – ilyen a középkor is –, a városnegyedet nem annyira anyagi léte és formái határozzák meg, hanem inkább az ott lakók és a köztük kiépített kapcsolatok. A városnegyed így elsősorban társadalmi dimenziójában értendő: ez az itt lakók mindennapi életének a tere, ez az a szűk keret, amelyen

* A tanulmány eredeti formájában a *Bulletin de la Société de l'Histoire de Paris et de l'Île-de-France* 2007–2008-as számában jelent meg. (*Bulletin* (134–135.) 1–46.) Jelen közlés terjedelmi korlátok miatt az eredeti szöveg szerkesztett változata: az öt alfejezetből hármat közlünk, a két kihagyott esettanulmányt rezümében foglaljuk össze. Az írott változat egy 2006. május 19-i műhelykonferencia eredménye, amelyet Boris Bove szervezett az IRHT (*Institut de Recherche de l'Histoire des Textes*, CNRS) és a LAMOP (*Laboratoire de Médiévistique Occidentale, Université Sorbonne-Paris I*) intézetekhez kötődő Párizs-történeti szeminárium keretein belül, amely 2005–2006-ban a fővárosi kapcsolatok, hálózatok, szolidaritás témáját járta körül. Az 1998-ban létrehozott, jelenleg is működő szeminárium a középkori Párizssal foglalkozó kutatók műhelye, mely átfogó problémák köré szervez tematikus előadás-sorozatokat. Az előadások tematikája, címe, esetenként rövid összefoglalása megtalálható a <http://aedilis.irht.cnrs.fr/paris> honlapon. (A ford.)

1 Saint-Julien 2002: 181.

2 Dutour 2003: 20–26.

3 Chevalier 1997: 13–15.

belül a kapcsolatok a legsűrűbbek, ez tehát a városi falu (*village urbain*). A földrajztudomány szerint a régi városok lakosainak legfontosabb identitáseleme a városnegyed, ennek keretein belül zajlik ugyanis az élet: gyakran esik egybe lakóhely és munkahely, emellett erős a családi összetartás, a foglalkozások térbeli koncentrációja, valamint a plébániai keret is. Mindazonáltal ez a tér nyitott marad a város felé, hiszen átszelik azok a közlekedési útvonalak, amelyek az összes lakos számára járhatók egy korlátozott kiterjedésű városi térben. Ezekkel a barátságos, közegükkel harmóniában élő városi falvakkal szokás szembeállítani a modern nagyvárosok negyedeit, amelyekben a tér specializációja erősödő társadalmi szegregációhoz vezet, miközben a városi terület végtelenné nyújtózása egyre inkább szétválasztja a lakóhelyet és a tevékenységek helyszíneit, bizonyos közlekedési eszközök pedig kifejezetten kikerülnek, vagy éppen átlélik a lakott zónákat. A város cseppfolyóssá válik, így mindenkinek magának kell kialakítania saját útvonalait, vagyis „saját városát a városon belül”.⁴ A földrajztudomány azt hangsúlyozza, hogy a városnegyed fogalma használhatatlan a mai városokra, ezeket ugyanis már nem lehet folyamatos területként felfogni, hiszen minden társadalmi szereplő saját maga alakítja ki a terét, igényei szerint összekapcsolva helyeket, területeket, hálózatokat. Ennek eredménye egy szétrobbant térbeliség, egy „szigetenger-tér” (*espace en archipel*), melynek csomópontjain mindenféle lépték illeszkedik egymásba.⁵

Vajon ez a mai problémafelvetés vonatkozhat a középkori Párizsra is? A főváros óriási méretei talán lehetővé teszik, hogy alkalmazzuk rá a szétdarabolódott városi tér és társadalom aktuális kérdéseit. 14. század eleji csúcspontján a város lakossága bizonyosan meghaladta a 200 ezer főt,⁶ emiatt mai szemmel nézve is nagyvárosnak, a középkori városi viszonyok között pedig egyenesen demográfiai szörnyetegnek tekinthető. Vajon ezek az óriási méretek nem fenyegetik szétrobbanással a városi társadalmat és teret? Bernard Rouleau szerint a városi növekedés következményeként fellépő szétmorzsalódás veszélye nem merül fel a 19. század előtt.⁷ Talán igaza van, de a város mai szemmel nézve csekély területét (a Fülöp Ágost által épített falakon belül csupán 2 km²) mérhetnénk más mércével is, például az óriási népsűrűségével vagy éppen a korabeli közlekedési eszközökével, amelyek igencsak megnyújtották a távolságokat. Több jel is utal arra, hogy helyesebb lenne így gondolkodni. Ilyenek például az első középkori városleírások Párizsról. A klerikusok, mint például Guy de Basoche (1175) és Thomas of Ireland (1290 körül) három részre osztják a várost: a kereskedőké a jobb part,

⁴ Saint-Julien 2002: 185–187; Imbert 2000 [1988]; Paquot 2006.

⁵ Levy – Lussault 2003: 758–760.

⁶ 1328-ban Párizsban 61.098 háztartást számoltak össze, amely még egy minimális 3,5-ös szorzóval is 214.000 fős lakosságot jelent. És bár az 1950-es években kételkedtek a szám helytállóságában, valójában nincs okunk erre, hiszen minden adat – az adóból befolyt összegektől kezdve egészen a lakosságon belül megtalálható, specializálódott kézművesek (pl. szőrmekészítők) relatív arányáig – ezt a hipotézist támasztja alá. Erről Cazelles 1972: 131–140; Delort 1978: 868–869.

⁷ Rouleau 1997: 445–446.

a nemeseké a *Cité* szigete, a klerikusoké pedig a bal part. Ez a térfelosztás természetesen ideológiai jellegű, és az a célja, hogy kiemelje az egyetem jelenlétét a városban. Nem csoda, hogy ez a funkcionális hármastagolás nem jelenik meg a polgárokhoz kötődő városdicsőítésekben, amelyek csak felsorolják az utcákat, de nem fűzik hozzá társadalmi jellemzőiket.⁸ A párizsi Guillot 1300 körül írott verse a párizsi utcákról (*Le dit des rues de Paris*) mégis három zónát különít el a városi térszerkezetben, s ezeket a folyó medre választja el egymástól. Egyéb-ként a kapuknál, kikötőknél, keresztutaknál megfigyelhető „párizsi zsúfoltság” (*encombrements de Paris*) toposza megjelenik már a 13. század irodalmában is: egy Szent Lajos korabeli paraszt arról panaszkodik, hogy ráment az egész szombatja, mire átjutott a Kis hídon. Guillot úgy dramatizálja versében az utcák felsorolását, hogy egy falusi utazó nevében beszél, aki a városba belépve rögtön szem elől veszti a feleségét a tömegben, és egész Párizst be kell járnia, hogy megtalálja. A középkori városleírások pedig rendre arról írnak, hogy a folyón átívelő hidakon akkora az áthaladó forgalom, hogy mindig lehet ott találkozni „vagy egy fehér baráttal, vagy egy fehér lóval”.⁹ A *Saint-Paul* rakparttól nem messze megtelepedett karmeliták a 14. században azzal magyarázták átköltözésüket a szemközti bal partra, hogy túl messze voltak az iskoláktól, és mindig át kellett kelniük a Szajrán.¹⁰ A 14. század második felében V. Károly gonoszul tréfálkozva menetegeti hallgatósága előtt az öreg Tancarville gróf távolmaradását, amikor így kiált fel: „Hja, nem kell ide jobb kifogás: nem lát már tisztán, Párizs meg tele van szekerekkel!”¹¹ Még a 18. század végén is azt látjuk, hogy Luc-Vincent Thiéry „műkedvelőknek és idegen utazóknak” szánt útikönyve (*Guide des amateurs et étrangers voyageurs à Paris*) két kötetre tagolva jelenik meg, „azért, hogy alkalmazkodjon ennek a Szajna medre által kettéosztott városnak a fekvéséhez, és így megóvja a külföldi és országbeli uraságokat attól a kényelmetlenségtől, hogy két kötetet kelljen egyszerre maguknál hordani”, amiből az a feltételezés világlik ki, hogy a látogatók nem keltek át a Szajrán.¹²

Van tehát min gondolkodni. Egy Párizshoz hasonló nagyon nagy város esetében feltételezhető, hogy a városlakók közti kapcsolatok erősen szelektáltak, mivel nincs mindenki kapcsolatban egymással. A választható kapcsolatok egyrészt valóban választás eredményei, másrészt viszont olyan tényezőktől is függnek, mint a térbeli korlátok, a közlekedés, a munka vagy az intézményi keretek. Ezek az egyszerre választott és kikényszerített kapcsolatrendszerek valószínűleg városnegyedeket rajzolnak meg, vagy legalábbis rámutatnak a városi terek differenciált használatára és érzékelésére, ahol bizonyos terek közelinek, míg mások távolabbinak tűnnek a lakosok számára. Bármennyire is könnyű felállítani ezt a munkahipotézist, bizonyítása annál nehezebb a párizsi terek és társadalom kutatásának

⁸ Bove 2004a.

⁹ Leguay 1984: 49; Le Roux de Lincy – Tisserand (dir.) 1867: 160–161.

¹⁰ Beurrier 1634: 2–3.

¹¹ Leguay 1984: 49.

¹² Backouche 2000: 57.

mai állapotában – ez ugyanis általában a „városi jelenség” (*phénomène urbain*) holisztikus megközelítését helyezi előtérbe. A középkori Párizs szép térképei azt sugallják, hogy a város egységes egészet képez, egy utcák, templomok, kollégiumok és paloták által tarkított homogén teret. Amellett, hogy a fenti elemek közül sok meglehetősen egyenetlenül oszlik el, azt is észrevehetjük, hogy számos olyan fontos információ nem jelenik meg, amely pedig közelebb vinne a hétköznapi élet megértéséhez: ilyenek többek között a piacok, az uradalmak, a plébániák vagy a gazdasági tevékenységek eloszlása. A Philippe Lorentz és szerzőtársai által nemrég megjelentetett atlasz részben pótolja ezt a hiányt, és a rengeteg térkép közléseivel valóban megkönnyíti a párizsi tér áttekintését. Mivel azonban nem veti fel a megélt tér problémáját, csupán ritkán veti össze egymással az egyes térképeket, és nem lép tovább a jelenségek városi szintű tematikus szétválogatásánál.¹³ Ami pedig a párizsi társadalom elemzéseit illeti, ezek leginkább rétegleírásokat jelentenek, amelyek úgy rangsorolják a népességet, hogy lényegében nem kapcsolják össze a vizsgált kategóriákat a városi társadalom egészével.¹⁴ A hálózatok térbeli dimenziójának elemzése egyfajta közttes megoldásnak tűnik, amely azért újszerű Párizs kapcsán, mivel a városi munka és a szomszédság vizsgálatain kívül igen kevés foglalkoztak még vele.¹⁵ A megélt teret tanulmányozó történések közül csak kevesen fordulnak az egyén szintje felé; közülük tartozik Simone Roux, aki nagyon helyesen jegyzi meg a középkori Párizs mindennapi életéről szóló könyvében, hogy milyen zavarba ejtő ellentmondások figyelhetők meg a különféle források között, amelyek a városlakókat hol a saját kis negyedükbe zárkozva, hol pedig a regionális szinten is könnyedén mozogva mutatják be.¹⁶

Így született az az ötlet a Párizs-történeti szeminárium keretein belül, hogy ki-ki a számára ismerős források segítségével próbálja megragadni a társadalmi kapcsolatokat térbeli dimenziójukban, hogy így találjon rá a középkori párizsiak által valóban használt megélt térre. Ez az empirikus ütköztetés természetesen nem oldhatja meg végleg az eddig még alig feltárt problémát, csupán néhány lépést kíván tenni az új területen.

¹³ A térképekre például Leuridan – Malet (dir.) 1975; Lorentz – Sandron – Lebar 2006.

¹⁴ Ehhez lásd a Caroline Bourlet által szervezett és a párizsi társadalomnak szentelt 2000–2001. évi IRHT–LAMOP szeminárium beszámolóit. (Vö. *-os jegyzet – a szerk.) A résztvevők 2005–2006-ban újra elővették a témát, ám ekkor már a hálózatok szemszögéből vizsgálva azt. Ez a megközelítésmód (ellentétben a társadalom holisztikus szemléletével) láthatóbbá teszi a közös élet gyakorlatainak módozatait, amelyek eddig külön-külön vizsgált társadalmi csoportokhoz és rétegekhez tartozó embereket hoznak kapcsolatba. Boris Bove elméleti bevezetőjére: <http://aedilis.irht.cnrs.fr/paris>. (Letöltés: 2011. szeptember 20.)

¹⁵ Párizs szociotopográfiáját elsősorban az 1293–1313-as évek rovásadó (*taille*) jegyzékei alapján vizsgálták, főként a gazdaságtörténet szemszögéből. Például Bourlet 1992; Fianu 1992; Fianu 2006; Netchine 1988. Az 1300 körüli párizsi mesterségekről: Bourlet 2007. A szomszédságról: Le Maresquier 1998; Leguay 2006.

¹⁶ Roux 2003. A szociabilitás tereit elemző tanulmányok meglehetősen ritkák, lásd mégis: Terrasse 1991–1992.

ÉLET EGY VÁROSI URADALOMBAN EGY BÍRÓSÁGI VIZSGÁLAT ALAPJÁN

Az Yvonne-Hélène Le Maresquier által bemutatott bírósági irategyüttesből nincs sok a városi földesurak fennmaradt iratanyagában, ám a minket érdeklő problémára különösen gazdag forrás, ugyanis rámutat arra, hogy az uradalmi keret milyen szinten él tovább még a 15. században is, és hogy mennyire meghatározó szerepe van az itt élők mindennapi életében valamint a térszlelésükben egyaránt.

1401 elején a befolyásos *Sainte-Geneviève* apátság a párizsi előjáró elé idézte a *Montaigu* kollégium tanulóit. Ezek ugyanis – annak ürügyén, hogy az egyetem kiváltságainak haszonélvezői, és birtokaik szabaddá váltak „oly hosszú időtartam alatt, hogy az ellenkezőjének már az emléke sem él” – nem voltak hajlandók elismerni az apátság saját állítása szerint „igen régóta” élvezett földesúri hatalmát a *Maubert* téren és az egész *Sainte-Geneviève* hegyen. Pedig ez az 1314-ben alapított kollégium a *Saint-Étienne-des-Grés*, *Saint-Symphorien* és *Septvoies* utcák által határolt háztömb jelentős részét elfoglalta, és így valóban az apátság uradalmának határain belül helyezkedett el. Ez a levéltári anyag több iratot tartalmaz, amelyek alapján az egész eljárás nyomon követhető, különösen érdekes azonban a tanúkihallgatás jegyzőkönyve, mivel ennek alapján képet kaphatunk arról, hogy milyen módon érzékelték a lakosok az apát földesuraságát.¹⁷

Jogai bizonyítására az apátság kilenc tanút vezetett a királyi bíróság elé, őket 1404. július 1. és 1405. július 4. között a *Châtelet* királyi bíróságának ítéldomestere, Robert de Pacy hallgatta ki. A tanúk általában egyszerűbb emberek voltak, egy pap és a *Châtelet* bíróságának poroszlója mellett mind kétkezi munkások, három földműves, két kőműves, egy varga és egy szabó. Egyikük sem volt már fiatal, ketten túlépték a hatvan évet, és a többiek is negyven fölött jártak. Abban a háztömbben vagy annak közvetlen szomszédságában laktak – a meghallgatás idején vagy azelőtt hosszú ideig – amelyik a per tárgyát képezte. Hárman közülük a *Montaigu* kollégium bérlői voltak, és vagy a *Saint-Étienne* és *Septvoies* utcák sarkán, a kolostor kapujával szemközt álló épületben laktak, vagy pedig Théro-uanne püspökének nagy palotájában, amelynek a *Septvoies* utcára nyílt a főbejárata. A negyedik tanú ebben a palotában „született és nevelkedett”, mivel apja itt dolgozott kapuőrként. Két további tanú a *Sainte-Geneviève* apátság poroszlóinak hivatalát töltötte be, a kőművesek pedig a később *Hôtel Neuf* néven emlegetett régi nagy palotaépület felújításán dolgoztak.¹⁸

¹⁷ AN, S 1535, 7. dosszié.

¹⁸ Ez a rendkívül gazdag, ám esetenként meglehetősen zavaros dokumentum más elemzési szinteket is tartalmaz, melyeket most nem vizsgálunk. Hasznos információkat ad az apátság közvetlen környezetének topográfiájáról (Burgundia és Vézelay apátjainak palotái), illetve különösen azoknak az épületeknek (alapítók háza, magas és alacsony házak, udvarok, kertek, bekötőutak) a szerkezetéről, amelyek a 15. század elején a *Montaigu* kollégiumot alkották, valamint ezeknek a tereknek a felhasználásáról (diákszállás, magiszterek szállása, melléképület), kezelésükről és a rajtuk végzett munkálatokról. Végül röviden megemlékeznek az alapítókról is.

A tanúk szóhasználata arról árulkodik, hogy a *Sainte-Geneviève* hegy lakói voltak, még a legalacsonyabb sorúak is pontosan tudták, milyen igazgatási és bírósági felsőbbbségtől függtek: a *Sainte-Geneviève* szerzeteseitől, akiknek „különösen a *Maubert* téren és az említett hegyen felső, alsó és középső szintű bíraskodási joguk van, és úriszéket is tartanak”.¹⁹ Colin Gilles kőműves tisztában volt az apátság helyi szuverenitásának súlyával: szerinte nekik „legfelsőbb bírói, földesúri és útmesteri joghatóságuk is van, csakúgy, mint király urunknak a saját birtokain”. Ezt mindenki tudja, hiszen „ez az egész hegyen szóbeszéd és köztudomású”, mások pedig „mindig is így hallották volt”.

A szájról szájra és nemzedékről nemzedékre terjedő szóbeszéd mellett említést tesznek a hatalomgyakorlás mindennapi tapasztalatáról is: „látták és tudják”, „látták, amint”, vagyis nézői, vagy éppen tevékeny résztvevői voltak az apátság bírói joghatóságát tanúsító cselekedeteknek. Ezek közül a leglátványosabbak természetesen a nyilvános kivégzések, és igen gyakran ez az első bizonyíték, amelyet a tanúk felhoznak az apátság bírói joghatósága mellett. A földesúri joghatóság azonban mindenütt jelenvaló volt a térben. A karmeliták előtti *Hémon* keresztnél állt a szerzetesek szegyenfája.²⁰ A földesúri hatalom ezen látványos megnyilatkozásait egy idő múlva korlátozniuk kellett – más földesurakkal való versengésük, vagy éppen a királyi joghatóság fejlődése miatt, ám ez a visszahúzódás még nagyon is új keletű a 15. század elején, és igazságszolgáltatásuk látványos elemei még mindenki számára nyilvánvalóak. A *Saint-Victor* apátság szerzeteseit ugyanis annyira bántotta a *Sainte-Geneviève* bírósága által elítéltek kivégzése, amely még a 14. század elején is a *Saint-Victor* kapunál, sőt apátságuk bejárata előtt zajlott, hogy rávették szomszédjukat ennek a megszokott kivégzési helynek az elhagyására. Valószínű, hogy a kivégzések Vanves faluba telepítése éppen erre az időszakra datálható, szövegünk pedig hozzájárulhat a városon kívüli kivégzőhelyek kérdésének megoldásához. Általánosságban elmondható, hogy a város falain belül kizárólag a király végeztethette ki az elítélteket, illetve csak a király és a *Saint-Germain-des-Prés* apátság rendelkezik pellengrérel (*pilori*), a többi pallosjoggal bíró földesúr kénytelen megelégedni egy szegyenfával, amelyen közszemlére tehetik a félresikerült kőműves termékeket és a kivégzés előtt álló elítélteket. A *Sainte-Geneviève* apátság rendelkezett börtönökkel a falain belül, illetve még egy teremmel is, ahol a bírósági tárgyalások zajlottak. A tárgyalásokon a *maire* delegált bíróként elnökölt („ő szolgáltat igazságot a szerzetesek nevében”). A szerzetesek halálos ítéletet is hozhattak, és tudjuk, hogy gyakorolták is ezt a jogukat: mindegyik tanú emlékezetében élnek a „máglyára vagy akasztófára” szánt elítéltek szomorú felvonulásai a vesztőhely felé. Egyes tanúk, mint Guillaume Dessalon több ilyet is láttak, Jacques Bergon pedig emlékezett egy öt elítéltekből álló csoportra. Ezek a kivégzések a városon kívül, Vanves falu mellett zajlottak, az útvonal végig változatlan maradt: az apátság kapujá-

¹⁹ Egy 1401-es parlamenti végzés és az 1474. augusztus 10-én tett nyilatkozat a javadalom nagyságáról pontos leírással szolgál a *Sainte-Geneviève* uradalomról. Tanon 1883: 232–239.

²⁰ Tanon 1883: 34–35, 42–43.

joghatósági viták láthatólag pontosan kirajzolják az uradalom területét, még akkor is, ha ennek határai nem mindig világosak: Remy Le Musnier arra már nem emlékezett, pontosan hol is húzódnak ezek a határok az utcákban, de jártában-keltében látott határjeleket, amelyek megszokott környezetéhez tartoztak. Ebből arra következtethetünk, hogy valószínűleg a határok nyilvánvalóvá tétele látványos, ám korántsem mindennapos alkalmakhoz kötődött.

Amennyire különlegesnek számítottak a kivégzések, olyan köznapi látvány volt az úriszéki poroszlók jövés-menése, melynek során sokkal kevésbé félelmetes hivatalos teendőket láttak el, akár még a lakosok jóléte érdekében is. Geoffroy Le Tort például négy évig látta el ezt a hivatalt, mielőtt a *Châtelet* bíróságának poroszlója lett volna. Jól emlékszik arra, hogy több ízben is járt a kollégium házaiban „hivatalos ügyekben, mint zálogfoglalások, lefoglalások, elnapolások és végrehajtások”. A dokumentumban találkozhatunk a hivatalos eljárás néhány példájával, amelyek a rendfenntartást szolgálták. A *Montaigu* kollégium diákjai rendkívül nyughatatlan természetűek voltak, több ízben is ki kellett hívni a poroszlókat, hogy a „randalírozókat és zajongókat” börtönbe zárják: ez történt azokkal a diákokkal is, akik borkimérést tartottak az *Hôtel Neuf* épületében, és ököltre mentek egymással; egy másik alkalommal a földesúri rendfenntartók elűzték az örömlányokat, akik „züllött életet éltek” a kolostorral szembeni házban, ezért panaszt tett rájuk a *maire*-nél Vézelay apát palotájának egyik bérlője, Guillaume Dessalon pap; a poroszlók tartóztatták le Yvonnet Charpentiert is, miután megverte Colin Gilles kőművest a kollégium egyik „alacsony házában”, a *Saint-Symphorien* utcában; és ugyanezeknek a házaknak a bérlőin hajtott végre adósság miatt foglalást Jean de La Branche, a szerzetesek egyik poroszlója. Több tanú idézi fel pontosan a letartóztatottak útvonalát az apátság börtönei felé, a poroszlók kíséretében, ahogy végighaladtak a *Septvoies* utcán, majd bementek a kolostor kapuján a *Saint-Étienne-des-Grés* utca legvégén. A földesúr igazságszolgáltatási tevékenysége tehát át- meg átszövi a mindennapokat, és belevésődik a térbe mind a poroszlók jövés-menése, mind a kivégzések különleges alkalmi révén.

Remy Le Musnier például visszaemlékszik, hogy apja a Théroouanne palota kapuőreként, kúttisztítás közben talált egy „teljesen felbomlott holttestet”, majd addig a szerzetesek börtönében kellett ülnie, amíg ki nem derült az ártatlansága. Pierre Blanchardint az apátság poroszlói letartóztatták, mert nem fizette meg a házat terhelő úrbéres járadékot. A *Montaigu* kollégium kis házaiban, a *Saint-Symphorien* utca sarkán hat-hét évig bérlőként élő, már említett Colin Gilles kőműves történetének elbeszélésénél érdemes elidőzni egy kicsit. Végző megállapítása az, hogy „ezek a házak a szerzetesek földesurasága és joghatósága alá tartoznak”, hiszen „látta és tudja”. „Tudja, mert” egyszer verekedésbe keveredett egy bérlőtársával, aki eltörte az ő bal karját, másnap pedig megjelentek a *Sainte-Geneviève* poroszlói a bűnösért, kihozták a házából, elvitték az apátság börtönébe, ahol egy hónapig tartották fogva. Az apátságban volt a per is: „a tanú és a mondott Yvonnet hosszan pereskedtek a mondott *Sainte-Geneviève* apátságban”. Az, ha valaki egy adott földesúr „hospesének számított és joghatósága

alá esett”, a kötelességek mellett jogokkal is járt, például azzal az igen fontos kiváltsággal, hogy saját természetes bírója ítélkezett felette. Jacques Bergont, amikor a szerzetesek egyik kis házában lakott, több ízben is a *Châtelet* bírósága elé idézték, majd kiadták őt a szerzeteseknek, Jean de La Branche pedig az apátság poroszlójaként több alkalommal járt a *Châtelet*-ben, hogy kihozza onnan a *Montaigu* kollégium bérlőit, akiket tévedésből beidéztek vagy bebörtönöztek.

A háramlási jog egy másik fontos kiváltsága volt a bíráskodás jogával rendelkező földesúrnak. Thomas Le Noir különbséget tudott tenni a bíráskodás és az úrbér között. A *Septvoies* utca keleti oldalán lakott egy olyan házban, amelyik a „*Sainte-Genève* úriszéke alá tartozott, de a *Huben* kollégium diákjaihoz tartozó földön”, akiknek ő maga bérlője volt. Bár nem fizetett földbért az apátságnak, mégis „hospese volt és az illetékessége alá tartozott”; ezen a címen vonatkozott rá a háramlási jog is, ha meghalt vagy kihágást követett el, mivel Bayeux városából származott, és idegennek tartották. Az apátság így igényt tarthatott az egész örökségére. Ugyanígy, amikor a szőlőműves Guérin Le Marc örökös nélkül halt meg a diákoknak a *Saint-Symphorien* utca sarkán álló házában, hagyatéki leltárt a szerzetesek készítettek.

A háztömb másik megszokott alakja volt a *Sainte-Genève* útmestere, az a tisztviselő, aki a közutak felügyeletét látta el, és megakadályozta az utak területének elbitorlását. Tanúink látták őt hivatalának gyakorlása közben, amikor „kimérte a területet azoknak, akik építkezni akartak a *Sainte-Genève* hegyen, egészen a *Hémon* keresztig”. Név szerint ismerték őt. Geoffroy Le Tort „jól ismert egy bizonyos Andry (Andriet) Le Moine-t, aki útmester volt, már ameddig élt [...]”. Az *Hôtel Neuf* újjáépítésénél kőművesként dolgozó Rémy Le Musnier emlékezett, hogy a társai arra kérték, mérse ki a falak helyét a *Septvoies* utcán, mielőtt dolgozni kezdenének.

A szerzetesek azzal is az útmestert bízták meg, hogy ellenőrizze és igazítsa ki a háztömbben használt búza és bormérőket, annak a privilégiumnak az értelmében, amely ezt a jogot uradalmának határain belül a pallosjoggal bíró földesúrnak adta. Guillaume Dessalon, az autuni egyházmegye papjaként kimérte a javadalomként kapott bort a *Vézelay* palotában, és emlékezett arra, hogy a poroszlók összeszedték a bormérőit, és elvitték az útmesterhez, aki „az ő hiteles mértékeihez igazította őket”; emellett fizetnie kellett a *rouaige* borszállítási illetéket, hordónként 2 párizsi dénárt, a nagyban eladott boráért. Egy másik tanú látta, amint a poroszlók a *Montaigu* kollégium diákjainak mérőeszközeit ellenőrzik a házaikban, egy harmadik pedig „hallomásból tudja”, hogy a szabálysértők 60 párizsi *sou* bírságot fizettek.

Az is látható, hogy a tanúk egyszerűen összekapcsolták a földbirtokigazgatást a járandóságokkal, a „földbérrel vagy járadékkal” (nem igazán tudták megkülönböztetni őket), amit az apátság egyik embere szedett be. Bár fentebb láttuk, hogy Thomas Le Noir mégiscsak különbséget tudott tenni az apátság joghatósága (ebből származott a háramlási joga) és a földbér között (ezt viszont nem kellett fizetnie). Gilet Du Moulin biztosan tudta, hogy az apátság a kérdéses

háztömb földesura, „mivel látta, amint a *Septvoies* utcában álló házak lakói földbért fizetnek”, illetve „hallotta, amint megvallották, hogy megfizették a földbért a szerzeteseknek”. A szomszédság előtt nem maradtak titokban a *Montaigu* kollégium diákjai és káplánjai által elkövetett fortélyok sem, amelyek révén megpróbálták kibújni a szerzeteseknek járó kötelezettségeik alól, illetve elkerülni a beavatkozásukat saját belső ügyeikbe. A diákok *Septvoies* és *Saint-Étienne-des-Grés* utcák sarkán álló házacskájának bérlői megerősítették: a házat valóban terhelte 5 párizsi *sou* járandóság, ennek befizetése által „mentesítették az összes többi házat”, vagyis a kollégium épületeinek összességét.

Kétségbe vonhatnánk, vajon reprezentatív-e a fenti kilenc tanú, akiket érett koruk és hosszú helyben lakásuk miatt választottak ki, hiszen nem biztos, hogy valamennyi lakos ilyen tájékozott volt. A forrásból ez nem derül ki. Az ellenben igen, hogy a tanúk számára az apátság földesurasága nyilvánvaló, mivel olyan mindennapos és kézzel fogható megnyilvánulások támasztják alá, amelyeknek ők maguk is haszonélvezői vagy elszenvetői voltak – vagy éppen ők maguk is segédkezet nyújtottak az apát poroszloinak, amikor azok letartóztatták a csendháborító részeket. Ebből arra következtethetünk, hogy a városi földesúri birtok valóban élő keretet alkot a középkor végi Párizsban, társadalmi kapcsolatokat hoz létre, és formálja a teret. Az is látható, hogy ennek a társadalmi kapcsolatrendszernek a tere nem egyezik meg a városi térrel, mivel a szerzetesek joghatósága a *Sainte-Geneviève* hegytől egészen Vanves falujáig nyúlik. Az apátság ereje abban rejlik, hogy földesúri hatalmához csatlakozik a különféle szintű joghatóságok rendszere, mégpedig egy topográfiai szempontból meglehetősen összefüggő nagy területen. Csakis a legnagyobb földesurak, mint a király, a püspök, a templomosok, illetve *Saint-Germain-des-Prés* és *Saint-Martin-des-Champs* apátságai rendelkeznek hasonlóan kézzel fogható uralommal a területeik fölött, a többi birtokos ettől meglehetősen távol áll. Így hát a földesúri birtok a társadalmi kapcsolatokat és a teret strukturáló keret, súlya azonban a terület elaprózódásával csökken, jogait pedig felmorzsolják a hűbéri alárendelődések. Ebből az okból rendkívül egyenetlen módon nehezedik a párizsi térre.

Egy effajta tanúvallomás azért értékes, mert ritka, a földesúri forrásokban azonban bőven találhatunk ingatlanügyleteket – vételt, eladást, ingatlanok cseréjét –, amelyek más módon mutatják be a megélt teret.

AZ ESKÜDT-CSALÁDOK „HASZNOS” PÁRIZSA INGATLANVAGYONUK ALAPJÁN

Boris Bove a párizsi esküdteket adó családok „hasznos terét” igyekszik megvizsgálni az általuk birtokolt városi lakóhelyek, járadékok (*rente*) és ingatlanok elhelyezkedése alapján.

Ezen családok után nem maradtak fent saját maguk által összeállított iratgyűjtemények, ám a főváros egyházi intézményeinek levéltárai őrzik vagyonuk

nyomait: ezek az intézmények lehetnek a kegyes adományok kedvezményezettjei, de szerepelhetnek földesurakként a cserét vagy adásvételt rögzítő oklevélen, vagy éppen a földbéreket és birtokba iktatásokat tartalmazó jegyzékeken.²¹ Az 1292 és 1313 között keletkezett rovásadó (*taille*) jegyzékek jól kiegészítik ismereteinket az 1260 és 1350 között hivatalt viselő 47 esküdt lakóhelyéről. Mind lakhelyeik, mind ingatlanvagyonuk rendkívül egyenlőtlen eloszlása (1. táblázat) arra enged következtetni, hogy ez a gazdag és állandó lakosság meglehetősen differenciált módon viszonyult a párizsi térhez.

1. táblázat²²

	Az esküdtek és családjuk ingatlanvagyonona				A kézművesek eloszlása
	lakóhely	ingatlanok	járadékok	ingatlanok és járadékok átlaga	
Jobb part	85%	80%	84%	82%	82%
<i>Cité</i>	15%	7%	10%	8,5%	8%
Bal part	0%	13%	6%	9,5%	10%
százalék	100%	100%	100%	100%	100%
eset	60	115	125	–	20.553

36 esküdt 60 lakóhelyéről rendelkezünk adatokkal. Ez az eredmény nem annyira az erőteljes mobilitás jeleként értelmezhető, hanem inkább ezeknek a „plutokratáknak” a lakóhelyi szokásaira utal: az adószedők azért találják őket évről évre más laccím alatt, mert egyszerre több rezidenciával is rendelkeznek. Egyébként ez a 60 cím is elég kis területen összpontosul. Mindnyájan a 12. századi, Fülöp Ágost-féle falakon belül laktak, elsősorban a *Halles* piactól délre, a *Verrierie* utcában, illetve a *Cité* szigetén fekvő *Draperie* utcában (2. ábra). Rezidenciáik elhelyezkedése tehát azt mutatja, hogy rendkívül szorosan kötődtek plébániáik, sőt még azon belül is a rovásadó kivetésénél alkalmazott kisebb körzetek (*quete*) területi szintjéhez. Ez a helyi kötődés teszi lehetővé számukra, hogy jelenlétüket láthatóvá tegyék a térben, sőt még a helynevekben is, hiszen a 30 esküdt-család közül 14 adta a nevét annak az utcának, amelyikben lakott.²³ Mivel az utcák elnevezését az ott lakók mindennapi tapasztalata és használata határozta meg, a fenti jelenség alapján intenzív szomszédsági életre következtethetünk, amelyet a hatalmas háztartásuk, gazdagságuk, a király vagy a városvezetés szolgálatában eltöltött életútjuk miatt kiemelkedő, előkelő családok uraltak. Ezt a szomszédságon belüli elismertséget tovább erősíti a jómódú párizsiak azon szokása, hogy járadékot húznak a rezidenciájukkal szomszédos házak után. A tulajdonosok szomszédaiak feletti

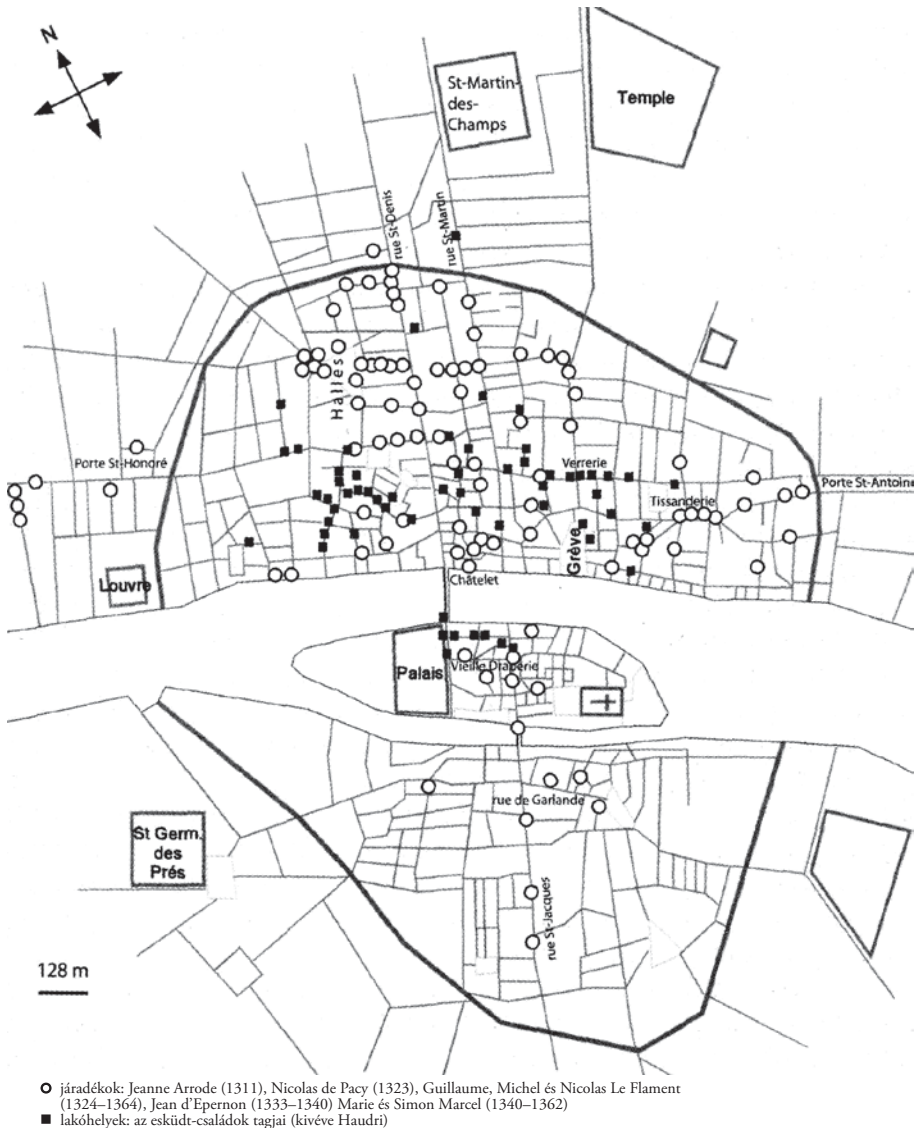
²¹ A források bemutatására Bove 2004b: 25–46.

²² A táblázat az alábbi művek alapján készült: Bove 2004b; Michaëlsson (éd.) 1958; Michaëlsson (éd.) 1962; Michaëlsson (éd.) 1951.

²³ Bove 2004b: 372.

2. ábra

Az esküdt-családok hasznos Párizsa a 14. században

társadalmi dominanciáját csak erősítette a járadékok évenként négyszeri beszedése, illetve az árverésre bocsátás fenyegető lehetősége.

Az esküdt-családok vagyonának törzsét képező járadékok iratanyagának tanulmányozása rávilágít társas kapcsolataik hálózatára és annak térbeli dimenziójára is. Az így nyert adatok természetesen csupán megközelítőek, hiszen például soha nem ismerjük az egyházi iratanyagban szereplő járadék eredetét:

mindig egy ingatlan jelenti az alapját, de ettől még származhatott egy adósságot feloldó járadékalapításból, vagy hozzá lehetett jutni örökség, vásárlás, csere útján is, az azonban bizonyos, hogy mindegyik adatunk örökjáradékra vonatkozik. Bármilyen legyen az eredete, a polgár számára éves jövedelmet fialó ügylet feltehetően egy kétoldalú alkudozás eredménye. A kérdés csupán az, hogy a járadék egy társadalmi kapcsolatot is kifejez-e.

A járadékalapítás rendkívül ritkán jelenik meg a földesúri levéltárakban. Az *Hôtel-Dieu* ispotály óriási iratanyagában összesen hattal találkozunk, a *Saint-Magloire* apátságában tízzel, a kevés fennmaradt személyes iratanyagban azonban jelentős az arányuk: Geoffroy de Saint-Laurent mindössze 148 oklevélből álló anyagában 21 járadékalapítást találunk.²⁴ Ha ezeket összevetjük a *Châtelet* bíróságának polgári peres ügyeivel, mint például az 1454–1455-ös nyilvántartással, akkor kiderül, hogy a járadékalapítás nagyon hasonló formákat ölt, mint a polgárok által birtokolt járadékok esetében. Ez leggyakrabban örökös bevételt eredményez, amelynek éves átlagértéke 7 párizsi font, ám a középértéke csak 2 párizsi font.²⁵ Ezek a jellemzők rendkívül hasonlóná teszik a járadékalapítást azokhoz az egyszerű járadékokhoz, amelyekkel a polgárok iratai között találkozhatunk: ezek örökjáradékként működtek, és átlagos értékük 2,3 párizsi font volt. Emellett a *Châtelet* 1488–1489-es rablajstroma az adósságért bebörtönzöttekről azt mutatja, hogy az adósságok fele 5 párizsi fontnál kevesebbre rúg. Az is kiderül belőle, hogy a hitelezők és a kölcsönt kapók ugyanazokban az utcákban laknak, illetve, hogy a kölcsönadók 85%-ának csupán egy adósa van: a hitelezés tehát meglehetősen jól szóródik, nem uralja néhány hivatásos pénzkölcsönző.²⁶ A járadékok földrajza tehát részben tükrözi a polgárok hiteleinek terét, amely viszont kölcsönös ismeretségi kapcsolatokat tár fel – egységes bankrendszer híján ugyanis az emberek leginkább a szomszédjuktól kérnek kölcsön, hitelt pedig csakis jóra való embernek adnak. A hitelező által vállalt kockázatot ugyan némiképp mérsékli az ingatlan jelzológa, ám ennél is fontosabb, hogy – az intézményes kényszerek során túl – egy egész kulturális rendszerre támaszkodik, amely nagyra értékeli a kereskedői tisztességet, a hitel visszafizetését pedig összeköti az egyén jó hírnevével.²⁷ A tisztesség – bármennyire is széles körben elfogadott, mondhatni alapvető értéke a középkori társadalomnak – a nem nemesek számára rendkívül törekennyé válik, amint eltávolodnak saját személyes kapcsolatrendszerüktől.²⁸

Természetesen teljesen valószínűtlen, hogy a polgárok által birtokolt valamennyi járadék közvetlenül tőlük felvett hitelek maradványa lenne, ez azonban csekély jelentőséggel bír a minket foglalkoztató kérdés szempontjából, mivel a már létező járadékok megszerzése is valamilyen társadalmi kapcsolatra utal. Párizsban már a 13. századtól kezdődően rendkívül élénk ingatlanpiac működik,

²⁴ Terroine – Fossier 1992: 83–89.

²⁵ Claustre 2007: 160–161.

²⁶ Claustre 2007: 212–217.

²⁷ Claustre 2007: 21.

²⁸ Gauvard 1991: 705f.

ahogyan ez a birtokba helyezési jegyzékekből, majd a később elszaporodó közjegyzői iratokból kitűnik,²⁹ ez a piac azonban nem központosított, és az ingatlanügynöki foglalkozás a korban ismeretlen. Ilyen körülmények között vajon hogyan kerülhetett kapcsolatba egymással vevő és eladó?

Sajnálatos módon az ingatlanpiac szereplői közötti kapcsolat létrejöttének folyamata soha nem jelenik meg a birtok dokumentációjában. Kivételesen azonban betekintést nyerhetünk ebbe, amikor egy nyomozás vizsgálati anyagában vallanak róla. Ez történt Orléans-i Lajos herceg (1372–1407) 1407. november 23-i, *Vieille Temple* utcai meggyilkolását követően.³⁰ A Félelemnélküli János burgundi herceg (1371–1419) által felbérelt orgyilkosok nyomait követve a párizsi előjáró eljutott addig a házig, amelyet egy héttel azelőtt béreltek ki a tettesek, hogy onnan lessék áldozatukat, illetve a ház tulajdonosáig – Robert Fouchier, királyi építőmesterig –, valamint a feleségéig, Marie-ig, hiszen valójában ő adta bérbe teljesen jóhiszeműen a házat az általa „jóra való embereknek” tartott elkövetőknek. Az asszony részletesen elmeséli a folyamatot, melynek végeredményeként átadta a ház kulcsait a bérlőnek. A kérdéses ház veje lakóhelyének szomszédságában állt, és eredetileg nem szándékozott bérbe adni, egy napon azonban felkereste egy lombard ügynök, „akit nem ismer és a nevét sem tudja, ám a lánya fia azt állította, hogy ő jól ismeri [...] megkérdezte [tőle], hogy vajon nincs-e véletlenül egy háza a *Vieille Temple* utcában, a *Barbette* kapu közelében, amelyet szívesen bérbe adna, amire az asszony azt válaszolta, hogy dehogy nincsen, amire a mondott ügynök azt mondta, hogy lenne egy ember, aki bérbe szeretné venni, amire ő azt válaszolta, hogy semmi akadálya”. A lombard ügynök hivatása semmiképpen sem az, hogy bérlőket és tulajdonosokat hoz kapcsolatba: címe és származása inkább arra utal, hogy mindenféle behozott áruval, borral, lovakkal, fonallal, bőrárúval foglalkozott, amelyek esetében szükség van közvetítőre ahhoz, hogy vevő és eladó biztos lehessen az ügylet szabályosságában. Párizsban igen elterjedt volt ez a foglalkozás: egy ilyen ügynök feladata, hogy megolajozza a piac gépezetét és biztosítsa a főváros rendszeres ellátását a távoli területek árucikkjeivel. Nem ilyen címen mutatta hát be a leendő bérlőt, hanem azért, mert megtudta a kérdéses ház szomszédságában lakó unokától, hogy Marie Fouchier-nak van egy lakatlan háza, és azért, mert egyébként ismer valakit, aki házat keres magának. Következésképpen, bármit is mondjon a tulajdonos – aki félt attól, hogy személyét kapcsolatba hozzák a bűnözőkkel –, a bérlő nem véletlenszerűen jutott el hozzá. Az egybeesés társadalmilag nem véletlen, hiszen a bérbe adó és a bérlő is a fejedelmek szolgáinak világához tartozott, ezek a hatalmasságok pedig rendszeresen fordultak a lombard ügynökökhöz pénzkölcsönért vagy éppen luxuscikkek beszerzése végett. Ez a lombard tehát kapcsolatrendszere révén tudott szolgálatára lenni az ismeretségi körébe tartozó két embernek, az azonban valószínűtlen, hogy ez a szolgálat a későbbiekben rendszeresen megismétlődött

²⁹ Roux 1989: 8. fejj.; Claustre 2007: 113–114, 142–143.

³⁰ Raymond 1864–1865.

volna. Ez a tény mindemellett nem akadályozta őt abban, hogy valódi ingatlanügynökként lépjen fel: Marie Fouchier 20 fontért adta volna bérbe a házat Szent Iván napjáig a lombardot kísérő férfinak, az ügynök tanácsára azonban az ügyfél elutasította ezt a túlzott árat; a lombard ekkor 16 fontot ajánlott, mert „ezek jóra való emberek”; a tulajdonosnő felkiáltott, hogy ő mindig jóra való embereknek adja ki a házat, a végén azonban elfogadta az ajánlatot „mivel átgondolta, hogy még mindig jobb, ha a házat kiadják, mint ha üresen állna”, majd azt ajánlotta, hogy kérjék el a kulcsokat a vejétől.

Ez a tanúvallomás éppen annyira különleges, mint amennyire banális a benne aprólékosan leírt valóság. A házbérlés szóbeli ügylet, nem készül róla közjegyzői irat, a kapcsolatteremtés folyamata azonban hasonló menetrend szerint történik a vásárlás vagy éppen egy csere esetében is. Nagyon valószínű tehát, hogy az ügyletek jelentős része az ismeretségi hálókön keresztül alakult ki, amikor pedig valaki egy kisebb területen belül szándékozta birtokát tagosítással kikerekíteni, egyszerűen házról házra kellett járnia. Ezért lehetett szükségük a nagy ívű ingatlanügyletekbe belevágó, palotájukat a szomszédok felé kiterjeszteni vágyó hatalmasságoknak olyan alkalmi strómanra, mint amilyen például Geoffroy Cocatrix volt Enguerran de Marignynak a 14. század elején, vagy Guy de Champdivers Sylvestre La Cerveille coutances-i püspöknek, V. Károly gyóntatójának.³¹ Könnyen lehetséges, hogy a *Châtelet*-ben, az официális bíróságokon vagy éppen a hiteles pecséttel rendelkező városi földesurak mellett működő közjegyzők (a *Châtelet*-ben 60 fő) átlátták annyira a piacot, hogy kapcsolatba tudták hozni a vevőket és az eladókat. Az ingatlanpiac szereplőinek kapcsolatba kerülése tehát mindig ismeretségi hálózatokra vezethető vissza, hiszen még abban az esetben is, ha az ügyletet hivatásos közvetítő hozta össze, a piacra vonatkozó ismeretei még mindig nagyon korlátozottak voltak, tehát véletlenszerűen választottak közjegyzőt. Feltételezhetjük ugyanis, hogy a bíróságok mellett működő közjegyzők már rendelkezhettek kialakult ügyfélkörrel, vagy kötődhettek egy-egy területhez már azelőtt is, hogy elkezdték volna otthonukban, közjegyzői irodájukban kiállítani az okiratokat (erre a 15. század legvége előtt nincsen adatunk): ezek a tényezők lehetővé tették, hogy a piac bizonyos szeleteit tisztábban át tudják tekinteni.

Így már jobban megértjük, hogy minek köszönhető a lakóhelyek és a hasznos hajtó, járadékot fialó ingatlanok viszonylagos területi egybeesése. Az esküdtcsaládok hasznos Párizsa mindenképpen a jobb parton helyezkedik el, elsősorban a *Halles* piac, a *Verrerie* utca és a *Châtelet* környékén. De vajon miért éppen itt?

Első hipotézisünk az lenne, hogy ez a kép egész egyszerűen a népesség eloszlását tükrözi a párizsi térben. Ha ez lenne a helyzet, akkor a bal parton élő tulajdonosoknak nagy arányban kellene befektetniük a jobb parti ingatlanokba. A bal parti egyetemi negyed ingatlanpiacának vizsgálata azonban homlokegyenest

³¹ Favier (éd.) 1965: 109. sz., 112. sz., 113. sz., 114. sz.; Mirot 1919: 158f.

3. ábra

Az Haudri család hasznos Párizsa

- járadékok: ifj. Étienne Haudri (1349), Marie, Étienne Haudri özvegye (1350), magiszter Gilles Haudri (1353)
- lakóhely: Étienne és Marie Haudri (1292–1313)

ellenkező eredményre jut: a piaci szereplők 60–70%-a ugyanezen a parton él, 10–20% teljesen idegen, és csupán 10%-uk jobb parton élő párizsi lakos.³²

³² Roux 1989: 547–551. Vö. 1. táblázat (a szerk.).

Arra kellene tehát következtetnünk, hogy a folyó, amint azt a fent említett középkori városleírások sugallják, valódi akadály lett volna a két part közti közlekedésnek, tehát a kapcsolatoknak is? Étienne Haudri családjának esete inkább óvatosságra int ezzel kapcsolatban. Ez a gazdag posztókereskedő terjedelmes, járadékokra vonatkozó iratanyagot hagyott maga után, mivel ezeket adományozta az általa alapított ispotálynak. A család a *Cité* szigetén, a *Draperie* utcában lakott, ezért azt várnánk, hogy ingatlanvagyonát is a szomszédságban csoportosította. Ezzel ellentétben azt tapasztalhatjuk, hogy az *Haudriettes* ispotály alapítója az intézményt egy, a folyó másik partján álló házban telepítette le, a *Grève* tér mögött található *Mortellerie* utcában. Özvegye és fiai szintén elsősorban a jobb parton rendelkeztek járadékokkal, ám találhatunk tíz bal parti járadékot is, főként a *Garlande* utca környékén (3. ábra). Ennek alapján azt a hipotézist kell előnyben részesítenünk, mely szerint a térbeli eloszlás a tulajdonos baráti és főként üzleti kapcsolathálóját tükrözi. Ez a posztós család valószínűleg szomszédsági kapcsolatainak, valamint gazdasági tevékenységének köszönhetően rendelkezett járadékokkal a *Cité*n fekvő *Draperie* utcában. Nem meglepő azonban, hogy a család járadékainak alapját jelentő épületek nem a város észak-keleti negyedében vagy a *Saint-Honoré* utca környékén álltak, és nem takácsok, ványolók, kelmefestők laktak bennük. Ez utóbbi kézművesek ugyanis helyi szövetet állítottak elő és forgalmaztak, Étienne Haudri azonban posztókereskedő volt, aki Flandriából behozott luxusszöveteket árusított, így a közösség, amelyhez tartozott, jóval szűkebb volt, és másutt helyezkedett el: a *Halles* piactól keletre a *Tonnellerie* és *Prouvaires* utcákban, valamint a *Cité* szigetén a *Vieille Draperie* utcában.³³ Feltételezhetjük azonban, hogy üzleti partnereinél jóval szélesebb körű hiteltevékenységet folytatott, amely így átlépte a *Vieille Draperie* utca határait, a család ugyanis a nagykereskedők világához tartozott, akik mindennel üzlelteltek, ami nyereséggel kecsegtetett, a fától a lovakig. Egyébként a hitelt kereső városlakók bizonyára könnyen azonosították a gazdagokat, akikhez feltehetően minden komolyabb előkészítés nélkül fordulhattak. Ebben az esetben viszont a posztós-kereskedő család járadéktérképe legalábbis részben tükrözheti a város legdinamikusabb gazdasági tereinek földrajzát, mivel ezek azok a zónák, ahol általában a többi esküdt-család járadékai találhatóak.

Az ingatlanpiac elemzéséből tehát valóban a nagypolgári családok megélt terének erőteljes töredezettségére következtethetünk – polgáraink nyilván meg lehetőségen ritkán találkoztak a *Sainte-Geneviève* uradalom hospeseivel, legalábbis üzleti életük keretében. A térnek ebben a szétaprózódásában a topográfiai elem nem jelent áthatolhatatlan választófalat, hiszen a Szajna északi ágát nap mint nap átszelik a *Cité* szigetén lakó családok, mint például a Marcel vagy az Haudri. A Szajna tehát nem határvonal, hanem éppen ellenkezőleg, a gazdagság forrása ezeknek a kereskedő-esküdeknek, akik neki köszönhetik a vagyonukat. A párizsi kézművesek viszont feltehetően egészen más módon tekintettek a folyóra.

³³ Roux 1989: 547–551.

A SZAKMAI KAPCSOLATOK TÉRBELI ELOSZLÁSA A TEXTILIPARBAN

Caroline Bourlet a problémát a textilipari mesterségek városon belüli térbeli eloszlásán keresztül igyekezett megvizsgálni; tanulmányozta egyrészt Párizson belüli eloszlásukat, másrészt pedig az emberek és termékek áramlásának útvonalait.

Ahogy azt újabb tanulmányok bemutatták, létezik „egy dinamikája azoknak a folyamatoknak, amelyek irányítják és szabályozzák a gazdasági tevékenységek térbeli eloszlását” a városi térben.³⁴ Ahhoz, hogy megtudjuk, mekkora szerepet játszanak a szakmai kapcsolatok ebben a térbeli eloszlásban, pontosan fel kell térképeznünk magát az eloszlást, majd kibontani és értékelni az egyes meghatározó tényezőket. A tevékenységek városon belüli elhelyezésében a taxatív források elemzése alapvető fontosságú. A 20. század második felében nem csupán a foglalkozások helyét térképezték fel a kutatók, hanem emellett a forrásokon keresztül számos elemzési módszert fejlesztettek ki a foglalkozási szociotopográfia vizsgálatára. Az 1940-es évek végén Roger Gourmelon az egyes mesterségek utcánkénti – illetve utcacsoportonkénti – százalékos megoszlását számolta ki a 13. század végi párizsi posztóipar elhelyezkedésének szentelt tanulmányában. Megpróbálta megrajzolni a posztóipar koncentráldásának városnegyedeit: ezek azok a területek, ahol a mesterség képviselői jelentős százalékos arányt értek el. Ugyanez a szerző megpróbálta meghatározni a posztókészítés súlyát a posztógyártó területek gazdasági tevékenységén belül azáltal, hogy megvizsgálta ennek a tevékenységnek a „sűrűségét”, tehát azt, hogy milyen arányban szerepel a posztókészítő népesség a városnegyed adófizető népességén belül.³⁵ Hasonló megközelítést alkalmazott Antonio-Ivan Pini az 1980-as években, hogy meghatározza a kereskedői és kézműves tevékenységek összességének koncentrált vagy éppen szórt jellegét Bolognában a 13. század végén.³⁶ A taxatív források lehetővé teszik a gazdasági terek azonosítását, de értelmezésüket nem. A céhszabályzatok viszont

³⁴ Erre elsősorban: Maire-Vigueur 1989: 1–14 (bevezetés), 15–22 (a konferencia módszertani programja), illetve a kötet első részének valamennyi tanulmánya, amelyeket a szociotopográfának szenteltek annak érdekében, hogy az emberek és a tevékenységek városon belüli eloszlását bemutassák.

³⁵ Gourmelon 1950: 61–63.

³⁶ Mivel a szerző célja az volt, hogy egyrészt azonosítsa, milyen típusok szerint települnek le az egyes mesterségek, illetve milyen variációk figyelhetők meg a viselkedésükben, másrészt értelmezze az így kapott formákat, kidolgozott egy, a koncentrációra vonatkozó mutatószámot. Ez egyrészt az adott mesterség városon belüli számszerű súlyán, másrészt a mesterség legtöbb képviselőjének elhelyezkedésén, illetve az adott kézműves népességnek otthon nyújtó adóközetek számán alapult (Pini 1984: 189–224). Megállapítja, hogy általában bizonyítottnak veszik a tény, miszerint a középkorban a kézművesek – akár kölcsönös szolidaritás, akár hatékonyabb kölcsönös ellenőrzés miatt – csoportosan telepedtek le, ám ezt csupán a helynevekkel szokás alátámasztani; ez utóbbi azonban rendkívül kevés megbízható jelzés, hacsak nincsen pontosan datálva. Ő maga a városon belüli kézműves- és kereskedelmi tevékenységek topográfáját azokra a mesterség- és helymegjelölésekre alapozva vizsgálta, amelyek egy taxatív forrásban, az 1294-es „mesterségek anyakönyvében” (*matricule des métiers*) szerepelnek. A taxatív források felhasználásáról a tevékenységek topográfájának kutatásában általában: Stella 1993.

rávilágítanak a termeléshez szükséges feladatok sorrendjére, valamint a különféle mesterségek termelésének egymásra épülésére – ha összevetjük ezeket az információkat az adott mesterségek térbeli eloszlásával, rendkívül tanulságos megállapításokat tehetünk. Ugyanígy magyarázhatja egy tevékenység térbeli eloszlását a termelés által megcélzott vásárlóközönség jellege is.

A 13. század végi és 14. század eleji Párizs esetében nem szenvedünk a források hiányától: az adóösszeírások segítségével pontosan el tudjuk helyezni a kézműveseket. A számos céhszabályzat értékes információkat tartalmaz a termelés megszervezésével, a munkamegosztással, az egyes mesterségek közti rangsorral és függéssel kapcsolatban. Az igazságszolgáltatás dokumentumai jóval ritkábban maradtak fenn, ám ezek rendkívül tanulságos érdekellentétek emlékét őrizték meg akár céhen belül, akár az egyes mesterségek között. A jó forrásadottságú és alaposan kutatott³⁷ posztóipar nagyszerű kísérleti terepet biztosít feltevéseink vizsgálatára. A tevékenység erőteljes munkamegosztása a különféle irányban specializálódott kézművesek kapcsolatain nyugszik. A kapcsolatteremtést lényegében a termelés szükségszerűségei kényszerítik ki. Ez a kölcsönös függőség mindeközben társadalmi rangsort is teremt. De vajon rendelkezik-e földrajzi lenyomattal is, és kikényszeríti-e a termelési tér korlátozását?

Amint azt Roger Gourmelon már megállapította, a párizsi posztóipar két-pólusossága a térben is megjelenik: az adóösszeírások szerint az 1300-as években az import és kikészített posztóval foglalkozók, mint például a luxusszöveteket importáló posztósok és a szöveteket a gazdag párizsi vásárlóközönség igényeihez méltón kikészítő nyírók legnagyobb részben a *Cité* szigetén,³⁸ a Nagy híd közelében (25 posztós, 11 nyíró), a *Halles* piac mellett³⁹ (20 posztós, 15 nyíró), illetve a *Saint-Martin* utca alsó végén⁴⁰ (11 posztós, 3 nyíró) éltek. Ez a három terület együttesen a posztósok és nyírók 78%-ának nyújtott otthont (4. ábra).

A helyi szövetet gyártó posztóipar (*draperie „drapante”*), amely a helyi gyártás valamennyi tevékenységét a szövéstől a kikészítésig magában foglalja,⁴¹ jóval jelentősebb számú munkást foglalkoztat: 1300-ban 360 takácsot, 84 ványolót és 33 kelmefestőt. Ezt a posztógyártást a takácsok uralják, ők rendelkeznek a posztó árusításának kvázi monopóliumával. A másik két mesterség művelői gyakran csak

³⁷ Mái alapvető munka Roger Gourmelon idézett disszertációja (Gourmelon 1950), amely azonban kiadatlan. Lásd még Belhoste 2000. Geneviève Étienne-nek az *École des Chartres*-ba benyújtott doktori disszertációja, amelybe az *Archives Nationales* kutatói központjában (CARAN) lehet betekinteni a szerző előzetes engedélye alapján, fontos adalékokat tartalmaz a posztóipar elhelyezkedéséről a *Temple* uradalmában. Étienne 1974: 83–90.

³⁸ Az 1300. évi rovásadójegyzék, amely alapján számoltunk, 37 adófizető nyírót és 72 posztóst sorol fel. Ezekhez azonban hozzá kell még adnunk a párizsi nagypolgárság számos képviselőjét, akik részt vettek ebben a kereskedelmi ágazatban, anélkül, hogy az adójegyzékekben posztósként jelölnék volna meg őket. AN, K 283.

³⁹ A Nagy hídon és közvetlen környékén, valamint a *Cité* sziget nyugati részén, a *Vieille Draperie* utcában és a környező mellékutcákban.

⁴⁰ Főleg a *Tonnellerie* utcában, a *Prouvaires* utcában, valamint a *Saint-Honoré* utca azon szakaszán, amely ehhez a két utcához csatlakozik.

⁴¹ A *Mibray* kereszteződéstől délre, az utca két oldalán.

4. ábra

A párizsi posztóipar elhelyezkedése az 1300-as rovásadólista alapján

a takácsok bérmunkásai. Ez természetesen újabb konfliktusokat szül: 1293-ban a ványolók panaszkodnak, mivel el kell fogadniuk természetben fizetett béreket is, amelyek csupán a pénzben fizetett összeg kétharmadát érik el, pedig így fennáll annak a veszélye, hogy saját munkásaikat nem tudják rendesen kifizetni.⁴²

A 12–13. században a posztógyártás városnegyede valószínűleg a *Saint-Gervais* dombtól északra és keletre helyezkedett el: a *Vieille Tisseranderie* (Régi Takács) utcában,⁴³ valamint a Szajna felé eső utcákban.⁴⁴ A 13. század végén

⁴² A párizsi adójegyzékekben a gyapjú előkészítési munkálatai – a kártolás, fonás, fésülés stb. – néhány fésülő és kártoló, illetve fonóasszony jelenléte miatt azonosíthatók, ám mivel alapvetően női munkaerőről van szó, melynek képviselői másrésztől kevés jövedelemmel rendelkeztek, rendkívül nehéz megragadni őket, így a történészeknek nem sok esélyük van számba venni az ilyen tevékenységekből élő bérmunkásokat.

⁴³ 1293. október, kiegészítések a ványolók státútumaihoz. Kiadva: Depping (éd.) 1883: 399–400.

⁴⁴ Erről a kérdéstről: Belhoste 2000: 42f.

a takácsok negyede még itt élt, ám a város növekedése, a párizsi posztóipar fejlődése, illetve a szövetek kifeszítésére szolgáló csörlős posztórámák⁴⁵ telepítése miatt szükséges nagy, beépítetlen terület igénye a legtöbbször északabbra szorította, a Fülöp Ágost-féle falak melletti, ritkábban lakott részekre. 1300-ban a takácsok 60%-a a *Vieille Temple* utcában és a környező utcácskáiban lakott, a *Blancs-Manteaux*, *Bretonnerie*, *Rosiers*, *Escouffes* utcákban. A ványolók és kelmefestők legfontosabb szempontja a víz közelsége és a használt víz elvezetésének lehetősége: így ők még a 14. század elején is a Szajna mentén helyezkedtek el, a *Mortellerie* utcában és annak szomszédságában, de nem nagyon gyűltek egymással. A csekélyebb számú kelmefestők ettől a zónától nyugatra, a *Frogier L'asnier* és a *Vieilles Poulies* (Régi Posztórámás) utcák körül tömörültek. A valamivel népesebb ványolók inkább keletre, a Fülöp Ágost-féle fal közelében oszlottak el, végig a *Mortellerie* utcában, a *Figuier* és a *Nonnains d'Yerre* utcákban.

Összességében véve tehát 1300 körül a helyi posztókészítés mindhárom alapvető tevékenysége megőrzött magának egy kiválasztott helyszínt a városban, ahol a mesterség leginkább összpontosult. Ebben a térben kifejlődhetett egyrészt a szakmai közösséghez való tartozás igazi érzése, másrészt pedig egy specializált munkaerőpiac a ványolók *Grève téri* és *Saint-Antoine* kapu melletti elszegődési helyszíneinek mintájára. Ezek a kedvelt helyszínek azonban nem szigetelődtek el az ágazat többi tevékenységétől. Így például néhány takács tűnik fel a *Nonnains d'Yerre* utcai, Szajna menti ványolók mellett, két kelmefestő pedig a takácsok közelében, a *Blancs Manteaux* utcában telepedett le – olyan messze a folyótól, hogy felmerül a gyanú: lehet, hogy ezek a kézművesek csak laktak ezekben az utcákban, munkájukat azonban a vízhez közelebb, a kelmefestők negyedében végezték?

Látható, hogy a takácsok, a ványolók és a kelmefestők munkamegosztása rákényszeríti ezeket az embereket a közös munkára. A takácsok által megszőtt posztót a kelmefestők festik meg, a ványolók pedig kallózzák, majd posztórámán kifeszítik, az eladásra való kikészítést pedig a takácsok és munkásaik vagy pedig a ványolók végzik. A posztóanyag így kering a takácsok, illetve a ványolók és kelmefestők városnegyedei között. A tevékenységek kiegészítik egymást, ez pedig hozzájárul egy érdemi térbeli közelség fenntartásához. A posztókészítőket ellátó 42 gyapjúkereskedő eloszlása azonban 1300-ban jóval nagyobb szóródást mutat: bár 80%-uk szintén a jobb parton élt, a *Saint-Martin* utcától keletre, igen nagy számú utcában oszlottak meg, és ezekben általában mindössze egy, néha kettő, ritkán három gyapjúkereskedő lakott.⁴⁶ Közülük minden második a posztókészítés központjainak számító utcákban, vagy azok közvetlen közelében élt, így kétségünk sem lehet afelől, hogy szoros üzleti kapcsolatban álltak a posztóművesekkel; a kereskedők másik fele azonban a periférián, kicsit nyugatabbra telepedett le, a *Neuve Saint-Merri* utcában és szomszédságában, vagy akár a falakon kívül a *Saint-Martin* uradalomban, a *Garnier Saint Lazare*, *Maire* vagy *Frépillon*

⁴⁵ Belhoste 2000.

⁴⁶ Két-két gyapjúkereskedőt találunk az *Écouffes*, *Jardins* és a falakon kívüli *Saint-Antoine* utcákban, hármat-hármat pedig a *Porte Baudoyer*, *Frépillon*, *Maire* és *Plâtre* utcákban.

utcákban. Kik lehettek ezeknek a kereskedőknek az ügyfelei? Előfordul, hogy ugyanezekben az utcákban találunk még egy-két takácsot, ezek azonban nem képezhetnek elégséges ügyfélkört, ha arra gondolunk, hogy csak a *Blancs-manteaux* utcában 38 takács és két kelmefestő jutott 2 gyapjúkereskedőre. Bár a gyapjú-előkészítés egyszerű munkásainak és a fonóasszonyoknak a számáról és elhelyezkedéséről nem rendelkezünk forrásokkal, így igen nehéz lenne bizonyítékot találni a következő hipotézisre, mégis feltételezhetjük, hogy a gyapjúkereskedők azért helyezkedtek el elszórtan, mert az általuk nyersgyapjúval ellátott munkaerő a posztókészítő negyedeken belül és kívül, szintén ilyen módon települt le.

Egyébként a 13. század végén számtalan konfliktus robban ki a különféle mesterségek között egyrészt a takácsoknak a ványolók és festők fölött gyakorolt dominanciája miatt, másrészt az egyes mesterségek által végzett tevékenységek közti átfedések okán: a ványolók ugyanis szőnek is, a kelmefestők szeretnék megszerezni a szövés jogát, a takácsok festhetnek. Ezek a konfliktusok alkalmat kínálnak arra, hogy felmérjük, mekkora súllyal nehezednek a térbeli kényszerek az ágazat megosztottsága miatt együttműködni kénytelen kézművesekre.

Az első vita 1271–1273-ban tört ki: oka, hogy a takácsok ellenőrizték a ványolók és kelmefestők által megszőtt posztókat. A ványolók és a takácsok emiatt nem voltak hajlandók egymással együttműködni, inkább a városon kívüli kézművesekhez fordultak: az előbbieket importált posztókat készítettek ki, míg az utóbbiak Párizson kívülre küldték kallóztatni a posztójukat.⁴⁷ A termelés terében rejlik tehát egy bizonyos mértékű rugalmasság, a konfliktusok függvényében kitágul vagy összeszűkül ez a tér, nyilvánvalóan bizonyos határokon belül, ahogy a következő összeütközés is példázza.

Az 1277 és 1292 közti években egy elhúzódó konfliktus állította szembe egymással a szőni szándékozó kelmefestőket és a takácsokat, akik megtagadták tőlük ezt a jogot. Az előbbieket azzal próbálták engedményekre bírni az utóbbiakat, hogy felemelték a festés árát; a takácsok ellenálltak, és inkább a Szajna bal partján, a falakon kívül elterülő *Saint-Marcel* külvárosban, illetve Saint-Denis városában működő kelmefestőknek adták a szöveteiket – jóval nagyobb távolságot kellett így leküzdeniük, mint az a néhány száz méter, amelyik a kelmefestők negyedétől választotta el őket. Ez a kellemetlenség azonban jóval csekélyebb mértékben viselte meg a takácsokat, mint a kelmefestőket, akik közül sokan nem jutottak munkához egy 1288-as tanúvallomás szerint.⁴⁸ 1292-ben végleges megoldást találtak: 60 takács és 20 kelmefestő tette le az esküt a megegyezésre, amely ugyan a probléma gyökerét nem érintette, pusztán azt mondta ki, hogy a takácsok nem festetnek másutt, csak Párizsban, a kelmefestők pedig nem szabnak égbekiáltóan magas árakat.⁴⁹

⁴⁷ AN, KK 1336, fol. 111. Részleges kiadása: Lespinasse (éd.) 1897: 95–96.

⁴⁸ 1288. március 14. Részleges kiadása: Lespinasse (éd.) 1897: 116. Teljes kiadása: Depping (éd.) 1883: 402.

⁴⁹ Lásd a Parlament 1277-es és 1279. júniusi határozatait. Beugnot (publ.) 1842: 95–96, 151–152. Az 1292-es parlamenti megegyezést kiadta: Lespinasse (éd.) 1897: 117; Depping (éd.) 1883: 402–404.

A mindhárom mesterség által egyaránt használt termelőeszköz, a posztórámá elhelyezése szintén alkalmat teremtett az összetűzésre. A posztórámá hosszú gerendákból állt, amelyeken kifeszítették, majd meghúzták a kallózás és festés során megázott, összegyűrt és összezsugorodott szöveteket, hogy így száradjanak meg, és főként, hogy visszanyerjék régi hosszúságuk egy részét. Ezek a hosszú gerendák nem fértek el egyetlen udvarban sem, olyan mélységű területre volt ugyanis szükség, ahol a posztóvégeket teljes hosszukban ki lehetett teríteni.⁵⁰ A posztókat egyébként a szabad ég alatt feszítették ki, fontos volt tehát, hogy megvédjék a tolvajoktól: talán éppen ezért alakítottak ki kifejezetten a feszítórámáknak fenntartott zárt területeket, amelyeket az összes tulajdonos által közösen fizetett őr gondjaira bízta. A 13. század végi párizsi úrbéres források szerint ezek a területek a takácsok kezében voltak. Ez utóbbiak magáncímen birtokolták őket, tehát nem a céh közös tulajdonai voltak, ahogyan azt Roger Gourmelon gondolta. A tulajdonosok ugyan valóban mind takácsok, ügyfeleik pedig mind a kollégáik vagy alvállalkozóik voltak, ám a birtoklás teljesen egyéni, még akkor is, ha ennek a helyi ingatlanpiacnak a szereplői mindig a takácsok közösségéből kerültek ki, a posztórámák elhelyezkedésétől függetlenül.⁵¹ A tulajdonukban lévő rámákat arra használták, hogy kifeszítsék, vagy fizetett kézműveseikkel kifeszíttessék az általuk előállított posztót. A rámákat a ványolóknak vagy kelmefestőknek is bérbe adhatták, és ezáltal tényleges függésben tarthatták őket.

A posztórámák telepítése a 13. század folyamán átalakult: a legrégebbiek bizonyára azok, amelyek a Szajnához és a posztókészítés első központjához közel helyezkedtek el, először is a *Vieilles Poulies* zsákutca, mely a kelmefestők negyedében található, majd a *Saint-Paul* vagy „*Saint-Pou*” rámák a Fülöp Ágost-féle fal közvetlen közelében. A 13. század folyamán, párhuzamosan a párizsi helyi posztógyártás fellendülésével és a termelés egészét ellenőrzésük alá vonó takácsok – vagyis leginkább a főbb takácsmesterek⁵² – hatalomra jutásával, egyre több új

⁵⁰ Ez a telekmélység elérhette a 20 rőf (közel 40 méter) hosszúságot a *Barbette* kapu mellett, a Fülöp Ágost-féle falakon belül fekvő Posztórámás udvar (*clos des Poulies*) esetében. Mind ezt egy 1322-es oklevél alapján tudjuk, melyben Richard d’Atainville párizsi polgár és a főbb takácsmesterek képviselője egy „földdarabot” ad el egy másik takácsnak. A területet nem nevezik kifejezetten posztórámának, ám egyrészt a 20 rőf ad támpontot, másrészt pedig, hogy az egyik oldalán saját rámáik, másik oldalán több kert veszi körül. AN, MM 129, fol. 29v.

⁵¹ Legalábbis ez derül ki a (kicsit későbbi) földbérjegyzékekből és a *Temple* uradalmának 13. század végi és 14. század eleji birtokbaadási jegyzékeiből. 1300 és 1305 között egy kézirat tizenöt ügylet nyomát őrizte meg, amelyek a posztórámákra vagy a posztórámákkal szomszédos területekre vonatkoznak a *Temple* uradalmában (AN, S 5594). Ezek a rámák mindig a takácsok tulajdonában maradnak. Egy 1318–1320-as birtokbaadási jegyzék (AN, MM 129) alapján ugyanezt a megállapítást tehetjük a 14. század elejére vonatkozóan is. Számos ügylet tárgya az az újonnan kialakított telek, amelyet Új posztórámáknak (*Poulies neuves*) neveztek, és a *Barbette* kapuhoz közel, a falakon kívül helyezkedtek el, mások azonban a régebbi rámákról szóltak, például azokról, amelyek a *Barbette* kapunál, de a falakon belül, vagy éppen az *Écouffes* utcában terülnek el.

⁵² Úgy tűnik, hogy már jóval 1270 előtt néhány „párizsi főbb takácsmester” valódi iparmágnás-ként kezd viselkedni. Posztójukat a „kisebb mesterekkel” készítetik el, akik saját szövészeikeken dolgoznak. Ezek a nagy takácsmesterek a posztót, készítésének minden fázisában nyilvánvalóan

posztórámára lett szükség. Feltehetően azért a takácsok ragadták magukhoz az új zárt területek kialakításának kezdeményezését, mert az ott kifeszített szövetek legnagyobb része az ő tulajdonukat, az ő vagyonukat képezte, így felügyelniük és őrizniük kellett azokat még akkor is, ha ezekkel a szövetekkel éppen a ványolók és kelmefestők dolgoztak. Eleinte a takácsok városnegyedében állítottak fel új feszítőrámákat, a *Roi de Sicile* utcától északra: a *Vieille Temple* utca és az *Escouffes* utca sarkán, vagy éppen a *Rosiers* utca sarkán a *Barbette* kapu közelében. A 13. század legvégén létrehoznak egy utolsó zárt területet még messzebb a Szajnáttól, a *Temple* kertjeiben a *Barbette* kapun kívül.

Ez utóbbi telepítés vezetett ahhoz a konfliktushoz, amelyben a ványolók és a takácsok csaptak össze egymással a párizsi Parlament bíróságán.⁵³ Az 1300 decemberében meghozott ítélet ugyan nem túl bőbeszédű, ám annyi kiderül belőle, hogy a ványolók nem kívánták elvinni a posztót az új posztórámáig, és panaszkodtak, hogy mekkora kényelmetlenséget okoz nekik azok falakon kívüli elhelyezkedése, miközben pedig használhattak más, régebbi és közelebb fekvő rámákat is. Ezeket ugyan a Parlament ítélete nem nevezi meg, de feltehetően a *Saint-Paul* negyed vagy a *Barbette* kapu rámáiról lehet szó, amelyek még az 1320-as években is működtek. A takácsok ugyanakkor szerették volna, ha kényszeríthetik a ványolókat, bizonyos, a szövegben közelebbről nem meghatározott kártérítés fejében arra, hogy vegyék használatba az új rámákat. Az ítélet a ványolóknak kedvezett, kimondta, hogy nem lehet őket arra kényszeríteni, hogy szöveiket odaszállítsák, amíg a két közösség meg nem egyezik az ügyben. Azt nem tudjuk, hogy született-e ilyen megállapodás köztük, az azonban bizonyos, hogy az új rámákat a 14. század elején már használták, tehát a ványolóknak feltehetően engedniük kellett.

Ennek az iratanyagnak az az érdeme, hogy rámutat arra a szoros kölcsönös függőségre, amely az azonos termelési vertikum keretein belül félkész termékeket cserberelő kézműveseket összekötötte. Ilyen feltételek mellett a fizikai közelség természetes létszükséglet, hiszen így lehet időt és energiát megtakarítani. A textillel dolgozó kézművesek sűrű letelepülése – hiszen néha kitették egy-egy utca majdnem teljes népességét –, a három mesterség földrajzi közelsége, csakúgy, mint a termékek intenzív áramlása köztük mind oda vezetett, hogy Párizs észak-keleti szejletét a Fülöp Ágost-féle falakon belül teljesen egyértelműen a posztógyártásnak szentelt városnegyedként azonosíthatjuk. Ezek a kézzel fogható kényszerítő körülmények magyarázattal szolgálnak arra is, hogy miért szerveződik a párizsi régió valamennyi posztógyártó övezete hasonlóan autonóm módon, mindegyik saját takácsaival, kelmefestőivel és ványolóival. A felmerülő

saját tulajdonukként kezelik, és így azt is biztosítják, hogy a posztókereskedelem monopóliuma a kezükben maradjon. Ezzel kapcsolatban lásd az egyik párizsi előljáró, Oudart de la Neuville 1285-ös, egy korábbi oklevelet megerősítő oklevelét, melyben Renaud Barbou megörökített egy, a nagyobb és a kisebb tanácsok között létrejött, az utóbbiaknak fizetendő bérek kérdésére vonatkozó megegyezést. Lespinasse (éd.) 1897: 140–142; Depping (éd.) 1883: 401–402.

⁵³ A Parlament ítélete 1300 februárjában kelt. Beugnot (publ.) 1842: 436–437.

konfliktusok és megoldásaik egyrészt megerősítik a földrajzi kötöttségek jelentős súlyát, hiszen ezek miatt nem húzódnak a végtelenségig az összetűzések; ám ezzel egy időben feltárják a termelés terének rugalmasságát is: válsághelyzetben a jobb part takácsai festethetik posztóikat akár a közeli külvárosokban is. A termelési és szállítási viszonyok azonban egy idő múlva bukásra ítélték a falakon kívüli *Saint-Paul* plébánia és a *Saint-Gervais* plébánia takácsainak, ványolóinak és kelmefestőinek közös munkálkodását egyazon városnegyed keretén belül.

Nagyon valószínű, hogy a többi városi iparág, a fentebb bemutatott okokból, szintén hozzájárult a párizsi tér feldarabolásához és az iparúzők megélt terének leszűkítéséhez. A gazdasági tevékenység azonban arra is sarkallhatta a párizsiakat, hogy látókörüket a város határain túlra is kitérjessék. Különösen igaz ez az élelmiszerellátás ágazatára, amelyet Benoît Descamps vizsgált meg a kegyelemleveleken keresztül. A húskereskedelem példája rámutat arra, milyen messzire nyúlik a főváros ellátási övezete, és milyen sok szereplője van. Sok kegyelemlevél pedig vidékieket jelenít meg, akik ugyan nem tudják az utcaneveket, ám tökéletes biztonsággal tájékozódnak a városban, és könnyen rátalálnak az ott élő ismerőseikre. Az elemzés arra az eredményre jutott, hogy sok párizsi lakos rendelkezett olyan szakmai látómezővel, amely jóval átnyúlt városnegyedük határain, vagy akár a város falain is, miközben a város ismerős közeget jelentett számos idegen számára is.⁵⁴

Ugyanakkor a fentiektől meglehetősen eltérő percepció bontakozik ki ugyanazon párizsi térről, amennyiben irodalmi szövegeket hívunk segítségül. Marie Bouhaïk-Gironès egy 15. század végi, 16. század eleji bohózat-gyűjteményt elemzett, melynek 1949-es kiadója, Gustave Cohen azt feltételezte, hogy a szövegekben található rengeteg topográfiai utalás segítséget nyújthat a szerzőség, a keletkezési helyszín és a tervezett hallgatóság azonosításában, ezzel pedig körülrajzolhatóvá válnak az érintett közeg terének határai. A Villontól Rabelais-ig terjedő paradikus irodalom szövegeiben azonban ugyanazok az utcák, hidak, könyvesboltok, kocsmák jelennek meg. Az irodalmi kánon a várost összefüggő egészként fogja fel, még akkor is, ha előtérbe helyezi a *Cité*t és a bal partot, összhangban a klerikusok retorikai hagyományaival, amelyek talán térhasználatukat is tükrözik. A topográfiai utalások a társas élet helyszíneire és a hálózatokra vonatkoznak, amelyeket mindenki ismer, ha nem is saját tapasztalatból, hanem mert olyan helyek, amelyeket mindenki elfogad a társadalmi kötelékek kialakulásának helyszíneiként. A párizsi teret így kulturális kódok mentén rekonstruálják. Cohen kérdésfelvetésével ellentétben, a bohózatokban a konvencionális tér rajzolódik ki.⁵⁵

⁵⁴ A bekezdés Benoît Descamps *Léptékváltások Párizson kívül és belül a kegyelemlevelek alapján című esettanulmányát* (36–41. oldal) foglalja össze. (A ford.)

⁵⁵ A bekezdés Marie Bouhaïk-Gironès *Párizs városa a bohózatokban: konvencionális tér vagy megélt tér című esettanulmányát* (41–44. oldal) foglalja össze. (A ford.) Cohen 1949.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgálódásokat érdemes lenne folytatni, ám már a bemutatott esettanulmányok ütköztetéséből is kibontakozhat az a megállapítás, hogy a városi tér társadalmi felhasználása meglehetősen szelektív, még akkor is, ha tudjuk, hogy a forrás maga is erősíti ezt a képet, hiszen mindegyik az életnek csupán egy-egy dimenzióját helyezi előtérbe, míg az emberi lét nyilvánvalóan többel rendelkezik. Amikor a *Cité* sziget egy lakója, mint Étienne Haudri gyászmisét kér a szomszédos katedrálisról, akkor egy térbeli logika szerint jár el, ám amikor kér egy másik gyászmisét a *Saint-Jacques-aux-Pèlerins* ispotálytól, amelynek konfraternitásához a polgárság krémje tartozik, akkor már a társadalmi logika irányítja. Hasonló folyamat alapján, igen kevés lehetősége volt arra, hogy megismerkedjen a *Sainte-Geneviève* apátság egy hospesével vagy a *Temple* egyik takácsával, és talán soha be sem tette a lábát a *Saint-Germain-des-Prés* apátság birtokaira. Pedig Chartres városából származott, feleséget pedig Flandriából hozott magának.⁵⁶

Ezek az egyéni útvonalak többé-kevésbé lineáris zónákat hasítanak ki, amelyek végül egyfajta csillag alakzatot rajzolnak fel – ezek nehezen illeszkednek a falak által körülölelt városi térhez. A kegyelemleveleket kérők kóborlásai ebből a szempontból nagyon tanulságosak. Talán túlzás lenne egy kizárólagosan csomópont-központú, „szigettenger-szerű” térhasználatot feltételezni a középkori városban, mint a mai nagyvárosokban, ám annyi bizonyos, hogy nem szabad egyszerűen elfogadnunk a régi korokra állítólag jellemző, városi falu értelmű városnegyed megnyugtató fogalmát. Igaz, léteznek városnegyedek, de vajon tényleg ezek alkotnák a *teljes* városi tér vázát? Másként fogalmazva, vajon a párizsi tér valamennyi használója a saját közvetlen szomszédságán kívül egy városnegyedhez is tartozik? Egyáltalán nem biztos: először meg kellene bizonyosodnunk arról, hogy valamennyi zóna rendelkezik saját identitással, majd pedig arról, hogy lakosaik a határokon kívül nem kötődnek jelentős érdekekkel. Ebből a szempontból a középkor végi Párizs talán még egy mai várossal is összevethető.

Vajon mi uralja a társadalmi hálózatok terét – a fizikai korlátok vagy pedig inkább az egyén személyközi látómezője, vagyis a város emberföldrajza? A két tényező között összetett időbeli dialektika áll fenn, hiszen a kézművesek eloszlását a számukra szükséges természeti és emberi erőforrások határozzák meg, ám a különleges körülmények rávilágítanak, hogy igenis felül tudnak kerekedni az együttműködő partnereik vagy az alapanyagok fizikai távolságán. Számunkra a Szajna legyőzhető akadály, azoknak a szemében azonban, akik belőle élnek – kereskedők, vidéki szőlősgazdák vagy csónakosok – a folyó közlekedési tengely és a haszon forrása. Általánosságban elmondható, hogy valószínűleg a Szajna megítélése éppolyan vegyes a középkorban, mint az újabb korokban, amikor

⁵⁶ Bove 2001: 20–26, 33.

a folyó egyszerre határ és vonzási pont, melynek hatása messzire kihat a párizsi régióban.⁵⁷

A megélt tér tehát rendkívül töredezett, az elképzelt tér azonban annál átfogóbb és koherensebb: a Párizst dicsőítő művek és a bohózatok a folyópart lép-tékével mérik a teret vagy akár az egész város szintjét. A körmenetek útvonalainak vizsgálata szintén ezt az irányt erősítené, hiszen úgy tűnik, néhány közülük átszelte a folyót, sőt kilépett még a falakon túlra is, ezzel is hozzájárulva a város szétesett darabkáinak összekapcsolásához.⁵⁸ A király hivatalos mozgása a városban ugyanehhez a jelenségkörhöz tartozik: az uralkodó a *Saint-Denis* kapun lép be, ám a *Saint-Antoine* kapun át távozik.⁵⁹ Úgy tűnik, mintha a párizsi teret egységbe forrasztó politikai és vallási rítusok vagy éppen játékos ceremóniák a valós, megélt tér szétforgácsolódásának szükséges ellensúlyaként működnének.

fordította: *Novák Veronika*

FORRÁSOK

Archives Nationales, Paris (AN)

S 1535; K 283 (digitális formában: az Institut de recherche et d'histoire des testes-ben); KK 1336; MM 129; S 5594.

Bellaguet, Louis-François (éd.) 1839–1852: *Chronique du religieux de Saint-Denis contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422*. Tome I–VI. Paris.

Beugnot, Auguste-Arthur (publ.) 1842: *Les Olim ou registres des arrêts de la Cour du Roi sous les règnes de Saint Louis, de Philippe le Hardi, de Philippe le Bel, de Louis le Hutin et de Philippe le Long*. Tome II.: 1274–1318. Paris.

Depping, Georges Bernard (éd.) 1883: *Règlements sur les arts et métiers de Paris rédigés au XIIIe siècle et connus sous le nom de livre des métiers d'Etienne Boileau*. Paris.

Favier, Jean (éd.) 1965: *Cartulaire et actes d'Enguerran de Marigny*. Paris.

Guenée, Bernard (éd.) 1994: *Chronique du Religieux de Saint-Denis, contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422*. (Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques.) Tome I–III. Paris.

⁵⁷ Backouche 2000: 57–97. A rovasadójegyzékek statisztikai és térbeli elemzése megerősítheti a Szajna helyének kétértelműségét a párizsiak életében: a folyó egyszerre elválasztó határ és vonzásközpont.

⁵⁸ Lásd például 1406-ban az egyetem diákjainak körmenetét, mely a Mathurinusok templomától indult a bal partról és a jobb parti *Sainte-Catherine* templomhoz érkezett. Bellaguet (éd.) 1839–1952 alapján új kiadásban: Guenée (éd.) 1994: 3. 185–186. Minderre még: Chiffolleau 1990; Guenée 1999. Mivel a katedrálisnak előjogai voltak a város plébániatemplomai és társaskáptalanjai felett, egyházi személyzete minden évben végiglátogatta azokat, ezzel is át- meg átszelve a párizsi teret gyalogosan és hajóval is. Roux 2003: 63–65.

⁵⁹ Chapelot 2001: 20.

- Lespinasse, René de (éd.) 1897: *Les métiers et corporations de la ville de Paris, XIVe–XVIIIe siècles*. Tome III.: Tissus, étoffes, vêtements, cuirs et peaux, métiers divers. Paris.
- Michaëlsson, Karl (éd.) 1951: *Le livre de la taille de Paris, l'an de grâce 1313*. Göteborg.
- Michaëlsson, Karl (éd.) 1958: *Le livre de la taille de Paris, l'an 1296*. Göteborg.
- Michaëlsson, Karl (éd.) 1962: *Le livre de la taille de Paris, l'an 1297*. Göteborg.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Backouche, Isabelle 2000: *La trace du fleuve. La Seine et Paris (1750–1850)*. Paris.
- Belhoste, Jean-François 2000: Paris, grand centre drapier au Moyen Âge. *Mémoires: Paris et Ile de France* (51.) 32–48.
- Beurrier, Louis 1634: *Histoire du monastère et convent des Pères Célestins de Paris*. Paris.
- Bourlet, Caroline 1992: Les tabletiers parisiens à la fin du Moyen Âge. In: Lalou, Elisabeth (ed.): *Les tablettes à écrire de l'antiquité à l'époque moderne*. (Brepols Bibliologia 12.) Turnhout, 323–344.
- Bourlet, Caroline 2007: Les métiers à Paris. Paris au Moyen Âge, recherches récentes. *Histoire et images médiévales* (9.) 36–43.
- Bove, Boris 2001: Vie et mort d'un couple de marchands-drapiers parisiens; d'après les testaments de Jeanne et Etienne Haudri (1309, 1313). *Mémoires: Paris et Ile-de-France* (52.) 18–81.
- Bove, Boris 2004a: Aux origines du complexe de supériorité des Parisiens: les éloges de Paris aux XIIe–XVe siècles. In: *Être parisien des origines à nos jours. Mémoires publiés par la Fédération des sociétés historiques et archéologiques de Paris et de l'Ile-de-France* (55.) 425–429.
- Bove, Boris 2004b: *Dominer la ville. Prévôts des marchands et échevins parisiens de 1260 à 1350*. Paris.
- Cazelles, Raymond 1972: *Paris de la fin du règne de Philippe Auguste à la mort de Charles V*. Paris.
- Chapelot, Jean 2001: *Le château de Vincennes. Une résidence royale au Moyen Âge*. Paris.
- Chevalier, Bernard 1997: Introduction. In: Bousquet-Labouérie, Christine (dir.): *Espace vécu, mesuré, imaginé: numéro en l'honneur de Christiane Deluz. Cahiers de recherches médiévales et humanistes* (3.) 13–15.
- Chiffolleau, Jacques 1990: Les processions parisiennes de 1412. Analyse d'un rituel flamboyant. *Revue Historique* (284.) 37–76.
- Claustre, Julie 2007: *Dans les geôles du Roi : l'emprisonnement pour dette à Paris à la fin du Moyen Âge*. Paris.
- Cohen, Gustave (ed.) 1949: *Recueil de forces françaises inédites du XVe siècle*. Ambridge.
- Delort, Robert 1978: *Le commerce des fourrures en Occident à la fin du Moyen Âge*. Roma.
- Dutour, Thierry 2003: *La ville médiévale. Origine et triomphe de l'Europe urbaine*. Paris.
- Étienne, Geneviève 1974: *Etude topographique sur les possessions de la maison du Temple à Paris (XIIe–XVe siècle)*. (Positions des thèses) École nationale des chartes, Paris.

- Fianu, Kouky 1992: Les professionnels du livre à la fin du XIIIe siècle: l'enseignement des registres fiscaux parisiens. *Bibliothèque de l'École des chartes* (2.) 187–222.
- Fianu, Kouky 2006: Métiers et espace: topographie de la fabrication du livre. In: Croenen, Godfried – Ainsworth, Peter (ed.): *Patrons, authors and workshops. Books and Book Production in Paris Around 1400*. Leuven, 21–46.
- Gauvard, Claude 1991: „De grace especial”. *Crime, État et société en France à la fin du Moyen Âge*. Paris.
- Gourmelon, Roger 1950: *L'industrie et le commerce des draps à Paris du XIIIe au XVIe siècle*. (Positions des thèses) École nationale des chartes, Paris. (Elérhető az Archives Nationales-ban.)
- Guenée, Bernard 1999: Liturgie et politique. Les processions spéciales à Paris sous Charles VI. In: Autrand, Françoise – Gauvard, Claude – Moeglin, Jean-Marie (éd.): *Saint-Denis et la Royauté: Études offertes à Bernard Guenée*. Paris, 23–49.
- Imbert, Maurice 2000 [1988]: ‚Quartier’ szócikk. In: Choay, Françoise – Merlin, Pierre (dir.): *Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement*. Paris, 693–697.
- Le Maresquier, Yvonne-Hélène 1998: Le voisinage dans l'espace parisien à la fin du Moyen Âge: Bilan d'une enquête. *Revue Historique* (299.) 1. 47–70.
- Le Roux de Lincy, Antoine – Tisserand, Lazare Maurice (dir.) 1867: *Paris et ses historiens aux XIVe et XVe siècles*. Paris.
- Leguay, Jean-Pierre 1984: *La rue au Moyen Âge*. Rennes.
- Leguay, Jean-Pierre 2006: *Vivre en ville au Moyen Âge*. Paris.
- Leuridan, Jacqueline – Malet, Jacques-Albert (dir.) 1975: *Plan restitué de Paris en 1380*. Paris.
- Levy, Jacques – Lussault, Michel 2003: *Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*. Paris.
- Lorentz, Philippe – Sandron, Dany – Lebar, Jacques 2006: *Atlas de Paris au Moyen Âge. Espace urbain, habitat, société, religion, lieux de pouvoir*. Paris.
- Maire-Vigueur, Jean-Claude 1989: *D'une ville à l'autre: structures matérielles et organisation de l'espace dans les villes européennes (XIIIe–XVIe siècle)*. (Collection de l'École Française de Rome 122.) Roma.
- Mirot, Léon 1919: L'hôtel de Jehan le Mercier (Hôtel de Nouvion), rue de Paradis au Marais. *Mémoires de la Société de l'Histoire de Paris et de l'Île-de-France* (46.) 157–222.
- Netchine, Ève 1988: Les artisans du métal à Paris. XIIIe-XVe siècle. In: Benoit, Paul – Caillaux, Denis (éd.): *Hommes et travail du métal dans les villes médiévales: actes*. Paris, 29–60.
- Paquot, Thierry 2006: ‚Quartier’ szócikk. In: Pumain, Denise – Paquot, Thierry – Kleinschmager, Richard (dir.): *Dictionnaire. La ville et l'urbain*. Paris, 238–239.
- Pini, Antonio-Ivan 1984: La ripartizione topografica degli artigiani a Bologna nel 1294: un esempio di demografia sociale. In: *Artigiani e salariati: Il mondo del lavoro nell'Italia dei secoli XII–XV. Decimo Convegno internazionale: Pistoia, 9–13 ottobre 1981*. Pistoia, 189–224.
- Raymond, Paul 1864–1865: Enquête du prévôt de Paris sur l'assassinat de Louis, duc d'Orléans (1407). *Bibliothèque de l'École des chartes* (26.) 215–249.
- Rouleau, Bernard 1997: *Paris, histoire d'un espace*. Paris.

- Roux, Simone 1989: *Le quartier de l'Université à Paris du XIIIe au XVe siècle: étude urbaine*. (Nagydoktori disszertáció) Université Paris X, Paris.
- Roux, Simone 2003: *Paris au Moyen Âge*. Paris.
- Saint-Julien, Thérèse 2002: Les villes: entre réseaux et territoires. In: Charvet, Jean-Paul – Sivignon, Michel (dir.): *Géographie humaine. Questions et enjeux du monde contemporain*. Paris.
- Stella, Alessandro 1993: *La révolte des Ciompi. Les hommes, les lieux, le travail*. Paris.
- Tanon, Célestin Louis 1883: *Histoire des justices des anciennes églises et communautés monastiques de Paris*. Paris.
- Terrasse, Véronique 1991–1992: Le réseau géographique des lieux de sociabilité (auberges, tavernes, étuves) à Paris et son évolution de la fin du XIIIe siècle au milieu du XVe siècle. *Sources, travaux historiques* (28.) 19–30.
- Terroine, Anne – Fossier, Lucie 1992: *Un bourgeois parisien du XIIIe siècle: Geoffroy de Saint-Laurent (1245?–1290)*. Paris.